

ФОНЕТСКЕ ОДЛИКЕ ПУТОПИСА АНДРЕЈА ПЕТКОВИЋА ИЗ 1734. ГОДИНЕ

Рад се бави фонетским одликама путописа Андреја Петковића *Поклоњеније гробу Господњу*, који је писан 1734. године. Осим изразито српскословенских црта (*васа*, *ва црков*, *вазбрањено*, *вадовица*, *сародници*; чување вокалног и финалног *л*, *tj, *dj > *шт*, *жд*, изостајање новог и специјалног јотовања, чување група *чр-*, *вс-*), у рукопису падају у очи језичке одлике присутне на широј територији српског језика (*а* < њ, *у* < *л*, покретни вокали *е*, *и*, *у*, *-о* < *-л*, нестабилност сугласника *х*, *tj, *dj > *ћ*, *ђ*, *чр-* > *цр-*, *вс-* > *св-*; ново и специјално јотовање), као и шумадијско-војвођански дијалектизми (икавизми типа: *није*, *видио*, *гди*), и локалније појаве везане за банатске говоре (облик *тороњ*, мешање префикса *пре-* и *при-*, редукција вокала, *љн* > *јн*).

Кључне речи: *Поклоњеније гробу Господњу*, фонетика, српскословенски језик, српски народни језик, банатски говори.

0. У овом раду биће описане фонетске особине путописа Андреја Петковића *Поклоњеније гробу Господњу*, написаног 1734. године, а фототипски издатог 2008. године у Темишвару (Петковић 2008).³

0.1. Већ на први поглед стиче се утисак да је споменик писан на српском народном језику чија је основица шумадијско-војвођански дијалекат, што се и

1 nada.jovic@filfak.ni.ac.rs

2 Овај рад рађен је у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001), који се реализује у сарадњи Филозофског факултета у Новом Саду, Филозофског факултета у Нишу и Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, под покровитељством Министарства просвете и науке Републике Србије.

3 У питању је део рада *О језику путописа Андреја Петковића из 1734. године*, саопштеног на VII Међународном научном скупу *Српски језик, књижевност, уметност*, одржаном у Крагујевцу, 26–27. 10. 2012. године, у организацији Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Због обиља материјала рад је подељен на мање целине – једна се бави графијом и правописом споменика, друга фонетским особинама језика.

О графијским и правописним одликама овог споменика в. Јовић 2014, где су у уводу наведени подаци о издању, аутору путописа и садржини споменика.

могло очекивати с обзиром на жанровску припадност текста,⁴ али су у њему заступљене и српскословенске језичке особине, чији је број осетно већи у деловима текста где се описује Света Земља, места везана за живот и страдање Исуса Христа, цркве и сл. Спорадично се јављају и рускословенске фонетске црте, које сведоче о културној повезаности српског и руског народа у оквиру ареала *Rex Slavia Orthodoxa* (Толстој 2004: 166) и о угледању на руску писменост и пре прихватања руске редакције старословенског језика за службени језик Српске православне цркве трећином XVIII века (Младеновић 2008а: 243).

0.1.1. Будући да је споменик пронађен у румунском делу Баната (Петковић 2008: 7), логична је претпоставка да је аутор Андреј Петковић можда био родом Банаћанин, што би могло да се види из народног језика којим је писао. Због тога ће фонетске одлике народног језика *Поклоњенија* бити самераване са материјалом изложеним у монографији о фонетизму банатских говора (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994).

0.2. Биће речи о вокализацији полугласника, о рефлексима јата, о рефлексима вокалног *p* и *l*, покретним вокалима, судбини финалног *l*, о чувању сугласника *x* и *ϕ*, о старом, новом и специјалном јотовању, о групама *чp-*, *вс-*, о променама у сугласничким групама и другим ситнијим језичким појавама, при чему ће се издвајати српскословенске од српских народних фонетских одлика. Не инсистира се на степену заступљености појединих црта, већ на чињеници да су присутне, будући да народне језичке црте, посведочене у одређеном времену, могу бити врло корисне за историјску дијалектологију.

1. *Вокализација полугласника*. Дебело и танко јер су у *Поклоњенију* безгласни знаци, а на месту прасловенских полугласника, као и на месту старосрпског секундарног полугласника долазе рефлекси у духу српског народног језика (што није потребно посебно илустровати), српскословенског језика и, ретко, рускословенски рефлекси.

1.1. Чување полугласника у слабом положају и његова вокализација од XV века у *a*, као једна од најмаркантнијих особина српске редакције старословенског језика (Младеновић 1977: 12–13, Младеновић 2008: 54), заступљена је и у путопису из 1734. у следећим примерима:

1.1.1. у облику заменице **ъs-*:

призваше насъ васе 22/9–10, васа света места 24/11, васн 30/19, 20, васн аине 44/1; васакн законн 39/15–16, васакое лето 48/2;

1.1.2. код предлога и префикса **въ-*:

ва велкн градъ соланъ 5/13–14, ва конакъ свон 9/1, ва коракъ 9/2, ва море 12/18, ва црковъ 7/3, ва црквн 17/5, ва чрвленъ рнзъ 38/13, ва малъ галнлею 44/9, ва свон манастиръ 51/1, ва потокъ кедарскн 51/2–3;

вадовнца 17/4, 7;

⁴ Путописи, који су у то доба најчешће описивали „хожденија“ у Свету Земљу, спадају у десету од четрнаест жанровских рубрика које је установио Н. И. Толстој (Толстој 2004: 152–153). Што је број рубрике виши, већи је удео народног језика у језику споменика.

ванџтарь 6/15, 16, 31/7, 9, 43/4, 50/6, нзванџтарь 6/1,15, ванџтаџра ва велнке
н саборне црѣкве 24/7–8;

ваџта 30/1, ваџсѣтаннѣ 45/6; ванндешь 30/6, да не ваннде ва напасть 45/7;
ваврѣла ва море 17/4; ваџре на небо 44/22;

1.1.2.1. поред примера са рефлексом у-, што је одлика штокавских
говора давно пре краја X века (Младеновић 2008: 18):

в село 4/4, 9, 14, 21, 5/6, 7, 9, 11, в градь нншь 4/5–6, в хань 4/11, в вранскн
хань 4/13, в варошь зоведн ѣвпрнана 4/16–17, в црковь стѣго днне 7/16, в нецѣ 8/12,
в конда 8/16, в прво времѣ 11/13, в вода 13/3, в патрнархню 23/4, в дншнцн 28/5, в
свнан н в златѣ 31/7; знакрсть 31/16; не влгоше 9/6, вѣташе 9/11;

1.1.3. код префикса *вѣз-:

ваџбранено 5/19, 6/13, ваџкрсенна 19/12, ваџкрсенна 38/15, ваџнесе 43/8,
ваџмѣшашѣ вода 48/2–3; ваџпет 43/3, ваџпеть 43/3; на ваџтокь 22/4–5, 28/15, 30/13,
ваџток 35/11;

1.1.3.1. поред: вѣзело 4/7, 10/10, вѣресло 12/2;

1.1.4. код предлога и префикса *сѣ-:

са радостню 22/8, 31/9–10, 41/5, са патрнаромь 31/2, са пеннець н са радостню
31/9–10, поведе насѣ са се скѣпа 43/6, са ексерн н са тнтлодь н са трновндь венцець
36/5–6, са ексерн н са копнець 45/2, са сорѣжнець 46/18–19, са наѣн 47/1;

сародннцн 9/10; н оѣце не савршн се 22/11, по савршенню сѣвѣжн 23/1, савршн ю
трена 23/8, по савршенню нздосло 46/8–9; сакрнвѣна 36/11, саборне црѣкве 24/8, нкона
санѣтне н ваџкрѣ/се/нне 33/21–22, сѣтворн 51/9–10;

1.1.4.1. поред: с наѣн 9/3, 8, с ноѣе 12/16, с ннѣа воѣваѣо 21/4, с ннѣе 10/12,
с плаѣець 9/10; а з другѣ стране 33/11, свеѣзана 22/20, свеѣзань 34/19;

1.1.5. код предлога *кѣ-: ка наѣн 43/5,

1.1.5.1. поред: к менн 42/10;

1.1.6. у суфиксима *-ѣскн, *-ѣство, *-ѣствнѣ:

ѣретнчасѣе 27/20, ѣретнчаскн 41/4; пророчѣство 35/13–14; шѣствнѣ 31/8, 16, до
ѣторога прѣшѣствна 49/9–10;

1.1.7. у примерима: песань 23/15, чѣтн 10/1, 34/12, 40/20, 41/10; нзаѣ/ѣ/рана
40/22, нзаѣрано 41/1, поред: нѣѣрань 41/3.

Већ је наглашено да су јерови безгласни знаци, а из представљених
примера види се да се у тексту на месту слабог полугласника пише искључиво
графија *a*.⁵ По овој језичкој особини *Поклоњеније* је у складу са споменицима
писаним српском редакцијом насталим у првој трећини XVIII века, нпр.
са *Хроникама Ђорђа Бранковића* (Грицкат 1970: 90, Јовић 2012: 79–81), са
Службом светом кнезу Лазару из 1725. године (Младеновић 2008: 54–55), са
Стихологијом јеромонаха Александра из 1736. године (Младеновић 2008: 60–
63) и са списима Гаврила Стефановића Венцловића (Младеновић 2008: 64–67).

1.2. Ретки су примери вокализације полугласника у духу
рускословенског језика: црковне 8/8, ва црковь 7/3; тогда 12/15, 30/18, 31/13,
39/3, 43/4–5, 44/4, 48/7; вожеѣственѣ 33/18–19.⁶

⁵ По овоме се рукопис *Поклоњенија* разликује од списа Гаврила Стефановића Венцловића
(Јовановић 1911: 146) у којима се јерови пишу у гласовној вредности *a*.

⁶ У другој књизи *Хроника Ђорђа Бранковића*, писаној почетком XVIII века (Кречмер 2008:

1.3. У примеру *тороњ* (на *тороњ* 21/2, *тороњ* 26/10, 11), што је облик који се среће у банатским говорима, али и шире (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 256), огледа се мађарски фонетизам ове позајмленице.

2. У *Поклоњенију* се не пише граfiја *јат* (Јовић 2014). На месту етимолошког јата јављају се екавски рефлекс у основи речи и икавски рефлекс у одређеним категоријама (одрични облик глагола *јесам*, глаголи седме Белићеве врсте, прилог *гди*).

2.1. Екавска замена јата је, с једне стране, особина српскословенског језика (Младеновић 1977: 4, Младеновић 2008: 147), с друге, већег броја српских екавских народних говора, па и шумадијско-војвођанских (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 227):

2.1.1. бешѐ 5/20, 12/15, 20/1; белъ 28/4, ѿ мермера бела 27/2; сваке вере 20/2, вера свакојакн 30/18; пвстнише ветрило 9/13 (једро), ветаръ 9/17; време 8/17, в прво време 11/13; зело лепъ 10/8, лепа 10/9, лепо 10/19; месецъ наместо крста 21/1, место 24/2, места 24/11, по светн местн 24/17, меств 41/5; две неделе 5/16, вардаръ рекв 4/18; тело 7/17.

2.1.2. Код прилога *gdě екавски рефлекс је изузетак и долази у библијском тексту, који се одликује и другим морфолошким и лексичким српскословенским особинама и кога се Андреј Петковић присећа обилазећи Свету Земљу: *ншејдо нсва распетаго н не ведн где полој положнше его 29/5–7*. Много је више примера са икавским рефлексом (в. 2.2.2).

2.1.3. Мешање префикса *пре-* и *при-*, што је одлика банатских говора у тамишкој зони (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 237) присутно је у тексту *Поклоњенија* :

превзкоше пакн на ченгель 12/14, преблнжно се 45/8–9.⁷

2.1.4. У речи *прадед* јавља се *пра-*: *прадедъ нашъ аврамъ 39/2*.⁸

2.2. Икавизми у тексту *Поклоњенија* су, с једне стране, икавизми фонетске природе, шире распрострањени на штокавском терену, али и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 227):

2.2.1. одрични облик презента глагола *јесам*: *ннсв 9/8, ннсв ктелн 17/9, нне 9/19, 27/10*;

2.2.2. прилог – *гди*: *гдн 2/13, 11/6, 23/9, 24/2, 28/20, 33/22, 44/7; дн 19/9, 34/18, 41/21*;

2.2.3. а са друге стране, икавизама има код глагола седме Белићеве врсте, при чему потврде долазе у глаголском придеву радном и у облицима

8–9), дакле пре путописа Андреја Петковића, такође се срећу рускословенски рефлексн полугласника: *когда, тогда, Рождества, божественним* итд. (Јовић 2012: 79–81). Примери из дела других аутора ће и надаље бити транслитерисани.

⁷ Иста појава примећена је и у језику Ђорђа Бранковића: *превикнути своим обичајем* (Грицкат 1970: 92).

⁸ Код Ђорђа Бранковића више пута *предед-* (Грицкат 1970: 92) што се среће у банатским говорима, али је локалног карактера иако је појава врло стара (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 253).

имперфекта: *ожедннѡ* 7/7, *повелнла вода* 7/8, *вдннѡ ѡвна* 22/20; *вдннше* 30/2. Ова језичка особина такође се среће у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 227–228).

2.3. У корену **orěch-* јат је замењено са *a*, као у већини штокавских говора, па и у говору Баната (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 246): *ѡрасн* 10/8, *ѡ ѡрасѡва дрвѡта* 32/18, док се у примеру: *ѡ село доведн ѡресѡвнца* 5/10, помиње топоним у Македонији.

3. У *Поклоњенију* се осим српскословенског и српског народног вокалног *p*:

3.1. *грнште* 5/8, *вцрѡвѡ* 7/16, *сребрнѡ* 7/15,⁹ *на брѡв* 8/9, *грѡн* 8/10, *прѡ* 8/17, 11/13, *крѡнтѡл* 10/3, *васкрѡсѡнна* 19/12, итд.

3.2. срећу и рускословенски рефлекс: *чтвѡртн данѡ* 10/13 (sic.), *на четвѡртон днѡ* 21/9; *васкрѡсѡнна* 38/15, 42/9, *крѡвѡ* 38/22.¹⁰

4. Вокално *л* се у грађи анализираног споменика с једне стране чува, што је особина српске редакције старословенског језика (Младеновић 1977: 15), а са друге, често се јавља рефлекс *у*, што је особина већине српских штокавских говора:

4.1. *1000* *стаѡва* 6/3, *стаѡ* 36/10, 40/14, 41/14, *стаѡа* 42/4; *нсплнн* 35/13;

4.2. *внше стѡѡва* 6/7, *ѡнан стѡѡ* 23/3, *стѡѡва* 27/2, 6, 28/1, 2, *надѡ тнѡа стѡѡвн* 27/4, *стѡѡа* 28/3, *на -4- стѡѡа* 35/2; *пѡнѡ воде* 7/4, *пѡна* 21/3, 7, *пѡнѡ* 34/3; *свнѡе* 13/2, *ѡвѡчѡно* 31/4, *не квнннѡте* 40/10–11.¹¹

5. Губљење вокала забележено је у примеру: *даде кѡнда* 19/18, што је особина позната и банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 298).

6. Покретни вокали *e*, *и*, у редовно се у анализираној грађи јављају код прилога и речи:

пакн 6/9, 7/7, 24/17;

саде 6/9, *н саде* 7/13, *каде* 12/13, 21/21, 23/15, 29/3, 44/3, *ѡѡѡе* 22/11, *прѡѡѡе* 27/1;

ѡтѡѡѡв 6/12, 8/18, 18/1, *пѡтѡѡѡв* 31/2, *напрѡѡѡв* 9/13, *ѡкѡѡѡв* 43/8.

У питању је стара језичка појава (Белић 1972: 97–98) која је особина српских народних говора

7. Финално *-л* се чува у српској редакцији (Младеновић 1977: 9), док је у већини штокавских говора пред крај XIV века прешло у *-о* (Белић 1972: 78). У тексту *Поклоњенија* оно остаје неизмењено на крају неких именица

⁹ Поред *срѡ/крѡно* 32/11 са суфиксом *-ен* за грађење градивних придева. Двојство присутно и у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1944: 248).

¹⁰ Ова језичка особина присутна је и у језку Друге књиге *Хроника* Ђорђа Бранковића: *начертаније, обдерѡжнѡму, грѡчски, од ѡстрова* и сл. (Јовић 2012: 82).

¹¹ У основи иста ситуација среће се и у једном делу *Хроника* грофа Ђорђа Бранковића (Јовић 2012: 82), осим што је, због жанровске припадности текста (осма од четрнаест жанровских рубрика Н. И. Толстоја, 2004: 152–153), број примера са српским народним рефлексом мањи.

Ови примери иду у прилог хипотези Ирене Грицкат (1970: 91) да се сугласник *x* у заменичко-придевској промени губио најпре из наставка *-их*, а затим из наставка *-ах*.¹⁵

8.2.3. Сугласник *x* се губи и у облицима имперфекта:

а ѿни без латини 12/19, без се свадиле “2” паше 16/6–7.

8.3. Супституција фрикатива *x* опструентом *k* забележена је у промени групе *xт->кт-* (кѳелл 17/8, кѳелл 17/9, кѳеѿ 22/18, 39/21), што је, заправо, вид асимилације по начину творбе која се јавља и шире, али и у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 346).

8.4. Уместо групе *xв-* у корену *хват-* и *хвал-* забележено је *ф*.¹⁶

ѿфатише сѳезаше 12/10, прифатаю 16/2, фати 27/9, ѿвѳатила 27/3, ѿвѳатила 35/19,¹⁷ поред: ѿвѳфатила 27/3;

фала бѳ 40/6.

9. За српске народне говоре карактеристична је нестабилност сугласника *ф*, која се огледа у замењивању другим сугласницима или у хиперкорекцији, тј. његовом ширењу у речи где му није по етимологији место. У том погледу језик *Поклоњенија* поклапа се са стањем у народним говорима.

9.1. Сугласник *ф* се чува у страним речима: ѿфниѿ 6/13, фѳрманѿ 11/13, фѳнѳлаѿ 21/8, сѳѳана 47/3.

9.2. Шири употреба сугласника *ф* бележи се у примерима:

9.2.1. до фѳорога прѳѳашѳна 49/9–10, где је у говору могло доћи до једначења по звучности сонанта *в* пред безвучним консонантом. Пример постоји у банатским говорима: *пофѳори*, *пофѳораво*, *пофѳорне*, и с тим у вези закључује се „да је у положају испред *т* колебање између *ф* и *в* нормална појава у банатским говорима“ (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 350–351).

9.2.2. носѳѳѳѳѳ 46/8, где је, ако се искључи писарска грешка, могло доћи до обезвучавања финалног консонанта, што је честа појава у народним говорима, посебно периферним (Богдановић, Марковић 2000: 78), али не и у банатским (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 410).

10. Резултати старог јотовања група **tj*, **dj* разликују се у српскословенском језику, с једне, и у већини српских народних говора, с друге стране.

10.1. Старословенски и српскословенски рефлекси шт, жд долазе у спојевима које одликују српскословенске фонетске, морфолошке и

¹⁵ Бавећи се језиком Ђорђа Бранковића, Ирена Грицкат (1970: 91) уочила је упадљиво изостајање сугласника *x*, што је, иначе, и шумадијско-војвођанска дијалекатска црта, у падежним завршцима на *-их*, нешто ређе на *-ах*, сугеришући да „предњачење те фонетске промене у *-их* испред *-ах* може послужити са своје стране као путоказ у историји појаве“.

¹⁶ Иста фонетска појава постоји и у језику Ђорђа Бранковића (Грицкат 1970: 91) у корену *хвал-*.

¹⁷ За војвођанске говоре карактеристично је *ватати* (Ивић 2001: 103).

синтаксичке особине или су део описа светог места и детаља из живота Исуса Христа:

јутрв свнѣтајуши 9/6–7, на шпрошенне 9/9, животвореша/гѣ/ гроба 24/12–13, животворешн гробъ гѣ/ны 29/1, шбрете нхъ спецн 45/5–6, вазмѣщаше вода 48/2–3, внствъ... вчешти се кннги 49/4–6, нзъ далеко зрешн 50/3–4;

азъ шбеща се 2/14, шбеща се 2/15 (уводни део путописа); са свещамн 22/13, свеще 30/16 (уп. 9.2); свещеника ·84· 31/4, гледасмо ношню 11/6;

междв собою 16/7, шдеждамн 31/4–5, шдежде 35/12, дошждаше ангтеъль 48/2, слепо рожденв 51/10, слепо рождени 51/12;

10.2. али се врло често срећу и штокавски рефлeksi *ћ* и *ѣ*:

тв ноѣ 9/6; свеѣе 31/12, са ѣ/веѣамн 31/14, ·3· свеѣе 31/15, свеѣа ·6· 33/8; за еднв квѣъ 5/4, шѣе потѣкн 46/11; каменнемъ нскнѣно 33/14; тескерѣ говорѣкн цѣдвѣ 24/4–5, глѣдѣюѣн на швомв свѣтвмв мѣств 41/4–5;

шграѣено 26/8, мѣѣв тнмв нконамн 33/12.¹⁸

11. Сугласничка група *чр*- остаје у српскословенском језику неизмењена, док у штокавким говорима српског језика прелази у *цр*- (Брозовић, Ивић 1988: 12). Потврде обеју појава пронађене су у тексту *Поклоњенија*:

11.1. чрпосмо вода пнтна радн 10/17–18, 11/15–16, чрвлѣнв 38/13;

11.2. црвѣнв 28/3, црвѣнв 37/1.¹⁹

12. Групе *вс*- остаје, као што је познато, неизмењена у српској редакцији старословенског језика, док се у српским народним говорима мења у *св*- (Младеновић 2008: 15, 51–52). У језику *Поклоњенија* постоје обе ситуације.²⁰

12.1. вѣсн 30/19, 20, вѣсн/ѣ/ аѣне 44/1 итд. (више примера без метатезе наведено је у тачки 1.1.1);

12.2. сѣвѣ 6/17, сѣе 22/13, 31/4, 39/20, свн 31/10, сѣѣ сребролм шкована 38/3, сѣѣга 40/12, а свн платнн 41/22;

сѣѣке вѣре 20/2, сѣѣкоѣкн 30/18, 40/1, сѣѣкн данѣ 40/15, 42/19.

13. Специјално јотовање спада у групу особина неких српских народних говора које нису утицале на норму српскословенског језика после XIV века (Младеновић 1977: 9). Дакле, изостајање ове гласовне промене код глагола *idti и његових изведеница представља српскословенску фонетску особину у тексту *Поклоњенија*. С друге стране, велики број примера са променом група *-jm/jd-* у *-ћ/ѣ-* јасно говори да је то била особина матерњег говора Андреја Петковића.

¹⁸ У анализираном тексту Ђорђа Бранковића (Јовић 2012: 83) јављају се само старословенски и српскословенски рефлeksi, народних рефлeksi нема.

¹⁹ У Другој књизи *Хроника* Ђорђа Бранковића (Јовић 2012: 83) није забележено српско народно *цр*-.

²⁰ За разлику од језика у Другој књизи *Хроника* Ђорђа Бранковића (Јовић 2012: 81) где је само: *васаког, васој, васу* и сл.

13.1. понти 1/6, пондосмо 4/19, 5/5, 23/4, 44/1, пондн 26/9, пойдосмо 11/16, свнце изводе изнде пакнв вода зданде 13/2–3, штвдв пондосмо н докосмо 18/1, пакн пондосмо по светн местн 24/17, дондешь 34/15;

13.2. доћешь 34/17–18, докосмо 3/2, 6, 8, 10, 4/1, 3, 8, 10, 12, 14, 16, 19, 21, 5/6, 19/2, докосмо 17/2, 19/2, 20/1, покосмо 3/3, 4/8, прокосмо 3/5, вкосмо 5/20, рекосмо вардарь рекв 4/18 (sic.).

14. Ново јотовање није захватило српскословенску норму (Младеновић 1977: 9) и то аутор *Поклоњенија* у великом броју случајева поштује (нарочито код именица са суфиксом *-ије*), па ипак има примера и са извршеном гласовном променом, што је особина народног језика (Брозовић, Ивић 1988: 13).

14.1. желанне 2/10–11, каменне 5/4, вкрашенне 6/2, ѿ повеленна девн бѣн 7/4, опрощенне 9/9, питна радн 10/10, 12, васкрсенна 19/12, по савршенню сязъби црковнон 23/1–2, за вдевинне ногоди 23/21 (sic.), са пеннець 31/9, вкрашенна црковна 31/21, каменнець нскићено 33/14, васкрсенна 38/15, по/с/ле разоренна 49/7;

днаконь 23/11, днакона 23/13, днакона ·12· 31/3, хрстнанскон 17/5, третне 9/14, третна 34/13–14;

14.2. гвозкець 26/7, треѣн 12 /4, треѣон 21/7, треѣн пѣть 31/10.

15. Изједначавање и мешање африката је фонетска појава присутна у периферијским говорима, па и у говорима Баната (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 313).

15.1. *Ђерв* у гласовној вредности *џ* пише се у случајевима: *џаџна њџа* 30 8/13, *џџџџџџ* 42/6–7. У другом примеру Андреј Петковић преко *ђерва* пише *џ*.

У једном случају графијом *џ* бележи се глас *ђ*: *ан/ђ/цель* 29/3,

15.2. Глас *џ* бележи се графијом *ч* у примеру: *оча на подне вџка* 13/16.

16. У једном примеру забележена је појава карактеристичка за банатске говоре тамишке зоне, промена *љн>јн*: *в доннець краю* 27/9 (уп. Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 382, *дојни*, *дојна страна*).

17. Међу општештокавским променама у сугласничким групама у тексту *Поклоњенија* примећени су:

17.1. асимилација по звучности (нскамена 7/8, нс/п/ланне 10/9, нскога 23/3, нсподь 33/2, распадено 39/4, аздрвге стране 33/11, здесне стране 33/19, нсплнн 35/13, нсказо 36/15, нспнсанн 39/20);

17.2. дисимилација (млого чџдесе 7/12–13, мложст^џа народа 8/12, мложсва 9/3, 30/18, мложство арапа попџтовн 16/5–6, м'ого чџдеса 18/5;²¹ тавџница 6/4–5, тавџница 35/8–9),²²

17.3. замена консонаната: (кодъ бедена 8/9),²³

17.4. африкатизација (геџнџаннџџџ 46/9),

²¹ Дисимилацију у основи *млог-* има и Ђорђе Бранковић (Грицкат 1970: 92).

²² У говорима Баната *млого*, *таџница* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 370).

²³ У Банату *беден* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 408).

17.5. губљење сугласника (дн 19/9, 23/1, 28/17, 34/18, 41/21, *цложсва* 9/3, *ншарань* 6/17, *ншарано* 40/1).

18. Фонетске одлике *Поклоњенија гробу господњу* Андреја Петковића припадају трима језицима: српскословенском, који је био званични књижевни језик код Срба у време настанка путописа, у првој трећини XVIII века; рускословенском, који је био близак писменим Србима онога времена и пре његовог званичног прихватања за службени језик Српске православне цркве, као језик братског словенског православног народа; и српском народном језику, чији је удео у језику врло висок захваљујући нижој жанровској припадности дела, а могуће и слабијем црквеном образовању аутора на шта упућују грешке у исписивању имена сакралних појмова (Јовић 2014), тако да је могућа претпоставка изнета у Петковић 2008: 9–11 да је Андреј Петковић био учитељ.

18.1. Српскословенске језичке особине огледају се у:

српскословенској вокализацији слабог полугласника (*васа, вадовица, ва црков, васток, сародници, пророчество, чати*); у чувању вокалног *л* (*стлп*), финалног *л* (*вол, стол*), у рефлексима старог јотовања дентала (*свешта, одежда*), у невршењу новог и специјалног јотовања (*каменије, појде*), у чувању група *чр-* (*чрвен*) и *вс-* (*васи*).

18.2. Рускословенске фонетске особине тичу се мањег броја примера са рускословенском вокализацијом полугласника (*тогда, божествену*) и рефлексом вокалног *р* (*васкресеније, четврти*).

18.3. Општије штокавске српске народне фонетске црте су: замена полугласника са *а*, екавска замена јата са икавизмима шумадијско-војвођанског типа (*није, гди, видео*), замена вокалног *л* са *у* (*ступова, пун, сунце*), широка употреба покретних вокала *е, и, у* (*саде, паки, отуду*), прелаз финалног *л* у *о* (*гледао*), губљење сугласника *х* (*аџија, стра, од ти, беу*), супституција у групи *хт>кт* (*ктео*), измене *хв>ф* (*прифатају*), несигурна употреба сугласника *ф*; *ћ* и *ђ* као резултат старог јотовања дентала (*свећа, међу*), групе *чр-* и *вс-* од старијих *чр-* и *вс-* (*чрвен, сваки*), вршење новог и специјалног јотовања (*трећа, дођосмо*), промене у сугласничким групама (асимилације, дисимилација, африкатизација, губљење сугласника).

18.3.1. У фонетске одлике банатских говора, претежно његовог тамишког дела спадају: облик *тороњ* као позајмица из мађарског, мешање префикса *пре-* и *при-* (*превукоше, преближи*), губљење вокала (*коњама*), изједначавање и мешање африката (*ђамија, оча*), промена *љн>јн* (у *дојнему крају*). На основу ових језичких црта може се рећи да је Андреј Петковић вероватно пореклом био из Баната, из његовог југоисточног дела. Наравно потребно је испитати и остале језичке нивое да би овај закључак био утемељенији.²⁴

²⁴ За сада је могуће указати на облике множинских падежа у *Поклоњенију*. За војвођански поддијалекат везује се чување старих наставака у деklinацији у дативу (даде *конца зобь* 19/18, *ка наци* 43/5), инструменталу (са *свонца сародници* 9/9-10, *прешобраз* предь *вченици* 13/8-9, *нады тнда стьпови* 27/4) и локативу (по *пътовн* 16/6) множине мушког и средњег рода (Ивић 2001: 102).

18.4. Захваљујући припадности нижем жанру, *Поклоњеније гробу господњу* Андреја Петковића има много више народних фонетских особина него језик *Хроника* Ђорђа Бранковића са којим је вршено поређење, будући да су из приближно истог периода и да су обојица аутора Банањани. За историјску дијалектологију посебно су драгоцене потврде локалних особина народног језика у њиховим рукописима (в. 18.3.1), као и чињеница да се у оба рукописа сугласник *x* у деклинацији чешће губи из наставка *-их*, што треба провјерити даљим истраживањима.

Литература

- Белић 1972: А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Београд: Научна књига.
- Богдановић, Марковић 2000: Н. Богдановић, Ј. Марковић, *Практикум из дијалектологије*, Ниш: Филозофски факултет.
- Брозовић, Ивић 1988: D. Brozović, P. Ivić, *Jezik srpskohrvatski/ hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
- Грицкат 1970: И. Грицкат, Белешке о језику Ђорђа Бранковића, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XIII/1, Нови Сад, 85–101.
- Ивић 2001: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје*; приредио Драгољуб Петровић, Целокупна дела П. Ивића; т. 2, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, Прва књига: увод и фонетизам, *Српски дијалектолошки зборник XL*, Београд.
- Јовановић 1911: В. С. Јовановић, Гаврило Стефановић Венцловић, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. II, Београд, 105–306.
- Јовић 2012: Н. Јовић, Неке фонетске карактеристике друге књиге *Хроника* Ђорђа Бранковића, у: С. Бугарски, Љ. Степанов (ред.), *Државотворна идеја тројице српских великана: Ђорђа Бранковића, Доситеја Обрадовића и Саве Текелије*, Зборник радова са међународног научног скупа, Темишвар, 11–12. 11. 2011, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 77–85.
- Јовић 2014: Н. Јовић, О графици и правопису путописа Андреја Петковића из 1734. године, *Годишњак за српски језик*, Година XXVI, број 14, Филозофски факултет, Ниш, 2014 (у штампи).
- Кречмер 2008: Ђорђе Бранковић, *Хронике славеносрпске*, Приредила Ана Кречмер, Критичка издања српских писаца VII, Београд: САНУ.
- Младеновић 1977: А. Младеновић, Напомене о српскословенском језику, *Зборник Матица српске за филологију и лингвистику* XX/2, Нови Сад, 1–20.
- Младеновић 2008: А. Младеновић, *Историја српског језика: одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.

- Младеновић 2008а: А. Младеновић, Филолошке белешке о једном српскословенском тексту из 1720. године, *Јужнословенски филолог* LXIV, Београд, 239–246.
- Петковић 2008: А. Петковић, *Поклоњење гробу господњем 1743*, Приредио Стеван Бугарски, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Толстој 2004: Н. И. Толстој, *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд – Нови Сад : Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска.

Nadežda D. Jović

FONETIC FEATURES OF TRAVELOGUE OF ANDREJ PETKOVIC WRITEN IN 1734

This paper analyzes fonetic features of travelogue of Andrej Petkovic *Poklonjenije grobu Gospodnju* (1734). Except pronouncedly Serbian-Slavic features (*vasa, va crkov, vazbranjeno, vadovica, sarodnici; l?, -l, *tj, *dj > št, žd*, absence of new and special palatalization, preserving groups *čr-, vs-*), manuscript is characterized by fonetic characteristics presented on wider territory of Serbian language (*a<ь/ъ, u<l?*, instability of consonant *h, *tj, *dj > ć, đ, čr-> cr-, vs-> sv-*; new and special palatalization), as well as Šumadia and Vojvodina dialecticism (type of ikavians: *nije, vidio, gdi*), and also more local features related with vernaculars in Banat (form *toronj*, using prefix *pre-* instead of *pri-*, reduction of vocals, *ljn>jn*).

Key words: *Poklonjenije grobu Gospodnju*, fonetic, Serbian-Slavic language, Serbian vernacular, vernaculars in Banat.